

CONFESIUNE ȘI PROMOVARE SOCIALĂ. ELITA LAICĂ GRECO-CATOLICĂ DIN TRANSILVANIA ÎN DISPUTA LATINIZĂRII DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

RADU NEDICI

Politica Sfântului Scaun față de Bisericile Răsăritului creștin, caracterizată în perioada post-tridentină de o nouă viziune eclesiologică, ce s-a tradus prin renunțarea la ideea unei refaceri dintr-o singură încercare a comuniunii de credință și promovarea în schimb a unirii parțiale, a confruntat papalitatea cu problema gestionării unui nou tip de raporturi interconfesionale. Preocuparea de a evita amestecul riturilor în acele teritorii unde se găseau în contact credincioșii latini și cei aparținând Bisericilor orientale unite, a devenit de aceea o constantă a atribuțiilor rezervate oficiilor Curiei romane. Ea este evidentă începând din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, de la primele încercări de reglementare a situației grecilor și albanezilor din sudul Italiei, operă a congregației conduse de cardinalul Giulio Antonio Santoro, și până la enciclicile papei Benedict XIV, autor la mijlocul secolului al XVIII-lea a celei mai importante acțiuni de legiferare în această materie¹. Eforturile suveranilor pontifi au fost însă măcinate de o tensiune interioară Bisericii romane, provenită din treptata extindere a dubiilor de erezie asupra riturilor orientale, în paralel cu afirmarea superiorității ritului latin², astfel că posibilitatea convertirii pentru creștinii uniți nu a fost niciodată complet blocată.

Exemplul cel mai apropiat din afara spațiului ardelean este cel oferit de Biserica Unită din Polonia, cu atât mai semnificativ cu cât el a constituit un model pentru revendicările românești. Desele solicitări ale episcopatului rutean adresate Sfântului Scaun pe parcursul veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea pentru a obține o decizie care să interzică convertirile individuale ale credincioșilor uniți la ritul Bisericii romane au rămas fără un răspuns definitiv. Prima intervenție a Congregației de Propaganda Fide în acest domeniu a întâmpinat opoziția regelui Sigismund III, ceea ce a dus la modificarea decretului inițial, limitând interdicția schimbării ritului fără aprobarea prealabilă

---

¹ William W. Bassett, *The Determination of Rite*, Roma, Gregorian University Press, 1967, p. 35-49; Vittorio Peri, *Chiesa romana e «rito» greco. G. A. Santoro e la Congregazione dei Greci (1566-1596)*, Brescia, Paideia Editrice, 1975, passim.

² Heinrich L. Hoffmann, „De Benedicti XIV latinisationibus”, în *Apollinaris. Comentarius Instituti Utriusque Iuris*, anul XXVII (1954), p. 77-161; Jan Krajcar, „Benedetto XIV e l'Oriente cristiano”, în Marco Cecchelli (coord.), *Benedetto XIV (Prospero Lambertini). Convegno internazionale di studi storici, Cento, 6-9 dicembre 1979*, vol. I, [Cento], Centro Studi «Girolamo Baruffaldi», [1981], p. 491-508.

a Romei la membrii clerului³. Tema a continuat să rămână în actualitate și un secol mai târziu, când mitropoliții Vynytsky în 1710, iar ulterior succesorul său, Florian Hrebnytsky, s-au făcut remarcăți prin încercările lor de a demonstra inconvenientele pe care prozelitismul romano-catolic le presupunea în raport cu unirea religioasă⁴. Situația era complicată de condițiile specifice din Regatul Poloniei, unde, în absența unui competitor ortodox, ca urmare a evoluției teritoriale și religioase de după anul 1667, și în căutarea legitimării apartenenței sale reale la spațiul confesional catolic, Biserica Unită asumase dreptat o serie de practici latine⁵.

Fără ca această controversă să capete amploarea pe care i-au dat-o arhieriei contemporani din spațiul Bisericii ucrainene, abandonarea ritului grec în favoarea celui latin a fost acuzată în secolul al XVIII-lea și de ierarhia unită din Transilvania. Tema conservării ritului propriu apăruse de altfel în mod constant între condițiile sub care elita clericală românească acceptase unirea religioasă cu Roma la sfârșitul veacului anterior. „Legea” invocată în textele hotărârilor sinodale reprezenta, în viziunea protopopilor, cea mai importantă marcă identitară a noii structuri ecleziastice. Cu toate acestea, prima solicitare explicită de interzicere a schimbării ritului s-a produs relativ târziu, în luna mai a anului 1742. Sinodul convocat la Blaj a cerut cu acel prilej episcopului Klein și teologului Balogh să intervină pentru a obține de la pontiful roman un decret care să nu mai permită convertirile de la ritul grec la cel latin. Motivația demersului privea condiția nefavorabilă care se crea Bisericii Unite, în vreme ce modelul pentru această solicitare era extrem de precis indicat, fiind vorba de reglementările luate anterior cu privire la situațiile similare din Polonia⁶. Nu cunoaștem ca această primă încercare să fi avut vreun rezultat, foarte probabil și din cauza perioadei de tulburare pe care a cunoscut-o Biserica Greco-Catolică din Transilvania în anii imediat următori.

Problema schimbării ritului a revenit însă în atenție două decenii mai târziu, pe fondul procesului de definire identitară în care se găsea angajată Biserica Unită, devenind în ultimii ani de păstorire a episcopului Petru Pavel Aaron o temă importantă a dialogului cu omologul său latin de la Alba Iulia. Un număr de documente din Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice a Transilvaniei, editate în urmă cu câțiva ani de Daniel Dumitran, puneau pentru prima dată în lumină existența unor demersuri îndreptate către marcarea unei

---

³ Alexander Baran, „Propaganda's concern for the Church in Ukraine and Bielorrussia”, în Josef Metzler (coord.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum. 350 anni a servizio delle missioni: 1622-1972*, vol. I/2, Rom-Freiburg-Wien, Herder, [1972], p. 227.

⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 814-815, 820.

⁵ Sophia Senyk, „The Ukrainian Church and Latinization”, în *OCP*, vol. 56 (1990), p. 172-174.

⁶ Joane M. Moldovanu, *Acte sinodale ale baserei romane de Alb'a Julia si Fagarasiu*, tom I, Blaj, 1869, p. 150-151.

separații clare între cele două ramuri ale confesiunii catolice. Ele vorbeau mai ales despre corespondența purtată în cursul anului 1763 între episcopii Aaron și Bajtay⁷, care a avut drept consecință emiterea de către cel din urmă a unui decret prin care se cerea misionarilor să nu mai accepte convertirea credincioșilor de rit grec la cel latin⁸.

După cum o demonstrează bogatul material documentar intrat în arhiva Congregației de Propaganda Fide⁹, întreaga problematică a făcut în paralel obiectul interesului constant al dicasteriei romane, mai ales că acuzațiilor de latinizare aduse de prelatul român episcopului Anton Bajtay i s-au adăugat altele similare, venite din partea comunității armeno-catolice. În fapt, la baza disputei a stat plângerea formulată la 15 martie 1763 de episcopul Aaron împotriva misionarilor romano-catolici¹⁰, ca urmare a căreia cardinalii din Congregație au considerat necesar să-i amintească ierarhului latin de la Alba Iulia obligația de a respecta individualitatea rituală a Bisericilor orientale unite, în conformitate cu legislația pontificală¹¹. În ciuda unui răspuns rapid, redactat la Sibiu, în ziua de 15 iunie, prin care încerca să se distanțeze de presupusele abuzuri¹², episcopul latin a consimțit totuși în lunile următoare să emită amintita circulară. Dispoziția sa, promulgată în urma insistențelor omologului de la Blaj, a provocat însă un val de proteste din partea parohilor implicați în opera misionară. Printr-o serie de rapoarte redactate între septembrie 1763 și ianuarie 1764, aceștia i-au semnalat superiorului lor dificultățile practice pe care le presupunea aplicarea unei astfel de limitări într-o provincie pluriconfesională,

---

⁷ Iosif Anton Bajtay, episcop romano-catolic al Transilvaniei, numit în funcție de împărăteasa Maria Tereza la 5 octombrie 1760 și confirmat de papă la 6 aprilie 1761; a demisionat din motive de sănătate în octombrie 1772; cfr. Remigius Ritzler, Pirminus Seffrin, *Hierarchia Catholica medii et recentiores aevii*, vol. VI, Padova, Il Messaggero di S. Antonio, 1958, sub vocea „Transilvaniensis”.

⁸ Daniel Dumitran, „Contribuții documentare privind realitățile confesionale din Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”, în *AUA hist.*, anul 7 (2003), p. 245-254, în particular pp. 251-252.

⁹ Acesta a constituit materia pentru două congregații generale, desfășurate la 9 mai 1763 și respectiv 6 august 1764. Intenționăm să edităm, cu alt prilej, întregul dosar al problemei, care oferă mărturii valoroase despre transpunerea în practica misionară a politicii Sfântului Scaun față de creștinătatea orientală.

¹⁰ Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o „de Propaganda Fide”, Vatican (în continuare APF), fond *Scritture Originale riferite nelle Congregazioni Generali* (în continuare SOCG), vol. 806, f. 132r.-v., 135r.-v.

¹¹ Ponența prezentată în cursul congregației generale din 9 mai 1763, în APF, fond *Acta*, vol. 133, f. 230r.-234r. Scrisoarea adresată episcopului Bajtay la 14 mai 1763 de cardinalul-prefect Castelli a fost editată de Dumitran, Contribuții documentare, p. 248.

¹² Editat după conceptul păstrat în Arhiva Arhiepiscopiei la *ibidem*, p. 248-249. Originalul scrisorii se găsește în APF, SOCG, vol. 806, f. 145r.; datarea ei la 12 iunie în protocolul episcopal de la Alba Iulia reprezintă, fără îndoială, o eroare de înregistrare.

precum Transilvania. Referirile lor depășeau cadrul inițial al disputei, intrând în sfera relațiilor interconfesionale, asupra cărora se simțea, de asemenea, nevoia unor reglementări, cele mai multe probleme ridicându-le administrarea sacramentelor căsătoriei și botezului în cazul familiilor mixte¹³. Pe baza informărilor primite, care mergeau până la citarea unor cazuri concrete în care decretul ar fi fost inoperabil, la 10 martie 1764 episcopul Anton Bajtay a solicitat punctul de vedere al Congregației de Propaganda Fide asupra tuturor dubiilor ridicate de executarea acestuia¹⁴. Memoriul său își însușea punctul de vedere al misionarilor, extinzând chiar demonstrația acolo unde aceștia se dovediseră nesiguri, pentru a apăra activitatea latinizantă printr-o abilă interpretare a constituției apostolice *Perbrevis instructio super aliquibus ritibus Graecorum*, din 1596¹⁵, și a enciclicii *Allatae sunt*, de la 26 iulie 1755¹⁶. Primirea aproape simultană la Roma a unei scrisori din partea unui paroh armean, care acuza abandonarea de către comunitățile armeno-catolice a tradițiilor rituale proprii în favoarea celor de influență latină¹⁷, a convins Congregația de gravitatea situației din Transilvania și de necesitatea de a găsi remedii eficiente. Imprecizia și contradicțiile textelor pontificale care trebuiau să guverneze relațiile dintre ritul latin și Bisericele orientale unite a făcut însă imposibilă gruparea cardinalilor în jurul unei poziții tranșante¹⁸. Decizia adoptată în congregația generală de la 6 august 1764 stabilea de aceea o amânare a pronunțării, care avea să se transforme în realitate într-o abandonare definitivă a dezbaterii, motivul invocat fiind acela al așteptării numirii unui nou episcop pe scaunul de la Blaj, devenit vacant la începutul aceluși an¹⁹.

Este drept, prezența unui ierarh în fruntea Bisericii Unite fusese esențială pentru deschiderea investigației care scosese la lumină atâtea neregularități și ezități. Opoziția vehementă manifestată de episcopul Aaron

¹³ Originalul acestora se află în APF, SOCG, vol. 806, f. 139r.-142v.; ele corespund consemnărilor din protocolul episcopal editate de Dumitran, Contribuții documentare, p. 249, 253.

¹⁴ APF, SOCG, vol. 806, f. 136r.-138v.

¹⁵ Text pregătit de Congregația condusă de cardinalul Santoro și aprobat de papa Clement VIII la 31 august 1595, însă semnat în forma finală abia la 19 noiembrie 1596; cfr. Peri, *Chiesa romana e «rito» greco*, p. 187-190.

¹⁶ Editată în Raphaelis de Martinis (ed.), *Iuris pontificii de Propaganda Fide, pars prima*, vol. III, Roma, Typographia Polyglota S. C. de Propaganda Fide, 1890, p. 598-621; vezi de asemenea Hoffmann, *De Benedicti XIV latinisationibus*, p. 77-161; Bassett, *The Determination of Rite*, p. 52-53.

¹⁷ APF, SOCG, vol. 806, f. 129r.-v.

¹⁸ Pentru dificultățile Congregației de a controla în mod eficient teritoriile de misiune în veacul al XVIII-lea, vezi și Bernard Heyberger, „Pro nunc, nihil respondendum». Recherche d'information et prise de décision à la Propagande: l'exemple du Levant (XVIIIe siècle)”, în *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, 1997, vol. 109, nr. 2, p. 539-554.

¹⁹ APF, *Acta*, vol. 134, f. 302r.-315r.

față de ceea ce el considera a fi un prozelitism nejustificat al misionarilor romano-catolici în raport cu credincioșii greco-catolici, își găsisese expresia în memoriul deja citat din 15 martie 1763. Trebuie totuși observat că preocuparea sa era direcționată către soarta unui singur segment al populației românești ardelen, acuzațiile vizând numai tentativele repetate de convertire la ritul latin a nobililor de confesiune unită²⁰. Ierarhul constata că aceste practici veneau în contradicție cu normele canonice enunțate de pontifii romani, citând în acest sens breva papei Clement XI adresată cardinalului Kollonich la 9 mai 1705, cu referire directă la situația orientalilor din Regatul Ungariei²¹, precum și enciclica *Demandatam coelitus*, promulgată de Benedict XIV în 1743, care obliga la prezervarea ritului bizantin de către melkiții din scaunul de Antiohia²². El solicita de aceea extinderea asupra Transilvaniei a interdicției de părăsire a ritului propriu și aducerea acesteia la cunoștința superiorilor ordinelor religioase active în Principat și a episcopului latin. Măsura ar fi fost cu atât mai îndreptățită, cu cât misionarii catolici își puteau îndrepta atenția asupra numeroaselor secte eretice existente în Transilvania, fără să fie nevoie să predice catolicilor de rit grec²³.

Argumentația dezvoltată aici de episcopul Petru Pavel Aaron era întru totul similară cu punctul de vedere exprimat cu ani în urmă, la începutul lui ianuarie 1755, când i se adresase parohului romano-catolic din Cojocna, tot ca urmare a convertirii unor credincioși uniți la ritul latin. Considerând explicațiile oferite de acesta ca neîntemeiate, ierarhul unit îi cerea pe un ton imperativ să trateze în spiritul iubirii creștine comunitatea unită locală, să nu se mai amestece pe viitor în problemele acesteia și să-și îndrepte în schimb energiile către convertirea unitarienilor, calvinilor și luteranilor²⁴.

---

²⁰ *Ego namque, Sanctissime Generis humani Moderator, a quo tempore, indigne licet, huic Ecclesiae servire coepi, prius equidem qua mei Praedecessoris Generalis Vicarius, subinde vero qua Apostolicus Vicarius ac demum qua Ep[iscop]us, hujus modi semper sustinere debui querelas, quod Patres, nempe Latini Ritus, suis non contenti limitibus, ubicumque aliquem Graeci Ritus Catholicum observant Nobiliorem, tamdiu mare et arida circumeant, donec eum proselytum faciant.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 132r.-v.

²¹ Nicolaus Nilles (ed.), *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, vol. II, Innsbruck, Felician Rauch, 1885, p. 960.

²² de Martinis (ed.), *Iuris pontificii*, vol. III, p. 124-130.

²³ *Super quarum, vel cujus stricta observantia, ibi quidem Generales Religionum, utpote Societatis Jesu, S[ancti] Francisci et Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum serio admonendi Praepositi, hic vero Latinus desuper onerandus esset Ep[iscop]us. Habet hic, Pater Sanctissimi, amplissimam quique Missionarij messem, Iudaeos nempe, Arianos, Calvinistas, Lutheranos, Anabaptistas, Sabatarios et id genus alios, haereticae nempe pravitate congeriem, uti et plurimos jam Schismaticos, ex quibus ad salvificam fidem convertere satis possent studere, etiam si hosce paucos Unitos Graeci Ritus aequae Catholicos taliter non contristarent.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 135r.-v.

²⁴ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria Românilor Transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, Tipografia Seminarului Archidieceșan, 1902, p. 384, nota 4.

În anii următori, investigațiile ordonate de Congregația de Propaganda Fide au arătat că, deși izolate, cazurile de trecere a credincioșilor uniți la ritul latin reprezentau o realitate în Transilvania. Împotriva decretului care interzicea schimbarea ritului, s-au ridicat în primul rând vocile acelor misionari care dezvoltaseră o practică aproape curentă din predicarea învățăturilor romano-catolice creștinilor de rit grec. Franciscanul Samuel Benedekffi, activ în rezidența de la Canta, îi expunea episcopului Bajtay, la 9 septembrie 1763, motivele care îl îndreptățeau să insiste pentru admiterea în continuare a convertirii acestora la ritul latin. Experiența misionară în satele din scaunele secuiești îl confruntase cu o realitate demografică în care românii erau într-o netă minoritate și nu locuiau în comunități compacte. În plus, parohii de rit grec aveau în grijă șase ori chiar câte zece sate, astfel că asistența spirituală pe care puteau să o ofere preoții latini devenea esențială pentru o viață religioasă creștină. Mai mult, puținii preoți de rit grec care slujeau în bisericile românești erau în majoritatea lor suspecți de schismă, iar credincioșii refuzau în mod explicit să asculte de aceștia și amenințau cu trecerea la confesiunea calvină. Benedekffi cita în acest sens mărturia unei tinere fete a cărei convertire o sprijinise, care își manifestase dorința de a se integra Bisericii Romano-Catolice pentru a putea încheia o căsătorie cu un tânăr de rit latin. Aflase de la ea că mărturisirea păcatelor și împărtășania fuseseră lucruri neobișnuite până la acea vârstă, că ignorase până și elementele de bază ale credinței creștine și că frecventase mai degrabă biserica romano-catolică și respectase posturile și sărbătorile acesteia, întrucât nu înțelegea limba română²⁵.

Cele două rapoarte provenite de la Carol Fekete, administratorul parohiilor romano-catolice din Țara Făgărașului, dădeau glas unei realități complementare, care privea de această dată un teritoriu cu o masivă prezență românească. Punctul nevralgic era reprezentat însă, și în acest caz, de raporturile care se stabileau în cazul încheierii unor căsătorii mixte, cu referire la convertirea părții de rit grec care contracta un matrimoniu cu un romano-catolic, ca și la religia în care trebuiau educați copiii. Primul dintre acestea, datat la 31 octombrie 1763, se oprea la a anunța publicarea în district a decretului episcopal și la enunțarea, oarecum abstractă, a neclarităților pe care acesta le provoca în activitatea misionară cotidiană. Doar în finalul textului Carol Fekete asuma un discurs mai liber, în care acuza fără nuanțe preoții greco-catolici de ignoranță și de lipsă de interes pentru educarea propriilor credincioși și pentru

---

²⁵ *ex conversis illis una jam, jam cuidam Catholico Iuveni desponsandae erat, hac tamen conditione, si ad Ritum Latinum transierit. Praeterea conversionis suae ipsi soli has dicebant causas (pro ut etiam Leicsfalvenses, de quibus inter operationes Missionis) nos usque ad praesens nec confessione, nec communionem usi sumus, a pueritia semper Ecclesiam Catholicam frequentavimus, omnia Festa, jejunia cum Catholicis servavimus, conciones valachicas non intelligimus, unde etiam rudimenta Fidei ignoramus.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 140r.

convertirea schismaticilor. Aceasta explica, în opinia sa, de ce renunțarea la ritul grec era atât de dorită, în condițiile în care slujitorii ritului latin se bucurau de un prestigiu superior în ochii credincioșilor²⁶. Cândva în primele luni ale anului următor, raportul lui Carol Fekete a fost completat de o relatare asupra unui caz ce exemplifica dificultățile de interpretare ale decretului episcopal. La fel ca în situațiile teoretice expuse anterior, punctul de pornire îl constituise o căsătorie mixtă, încheiată între un luteran convertit la catolicism și o tânără de confesiune ortodoxă. Cei doi ajunseseră în fața administratorului Țării Făgărașului după ce își exprimaseră intenția de a trece la confesiunea romano-catolică, pentru a se putea uni într-o legătură matrimonială respinsă atât de familia soțului, cât și de preoții ortodocși. Dubiile născute din rezolvarea acestui caz priveau acceptarea trecerii la ritul latin a viitoarei soții, în absența căreia ar fi fost amenințată convertirea soțului, modul în care putea fi împăcată această soluție cu cererile înaintate de episcopul unit, precum și problemele la care ar fi dat naștere obligarea adoptării confesiunii greco-catolice în cadrul unei familii mixte din punct de vedere ritual²⁷.

În fine, o a treia ipostază care ilustrează mecanismul prin care era încurajată convertirea uniților la ritul latin, este cea relatată de scrisoarea gardianului conventului franciscan din Cluj, Petru Sânta. La 2 martie 1765 el îi adresa episcopului Anton Bajtay un memoriu prin care îi prezenta dorința soldaților români încadrați în regimentul Gyulai de a fi admiși să treacă la confesiunea romano-catolică. Contase, pentru hotărârea lor, la fel ca în cazul românilor din scaunele secuiești, situația de minoritari, dar și rigorile disciplinei militare, care îi împiedica să asiste la liturghiile oficiate de preoții uniți în satele din jurul Clujului²⁸. Fără să se simtă condiționat de reglementarea stabilită de el însuși în urmă cu mai puțin de doi ani, ierarhul de la Alba Iulia a decis să aprobe cererea primită, impunându-i totuși superiorului rezidenței franciscane obligația de a le explica militarilor că gestul lor nu însemna o schimbare a religiei, ci doar adoptarea unui alt rit în cadrul Bisericii universale²⁹.

---

²⁶ *contra vero ipsimet Schismatici, Latinor[um] tum ritum, tum eloquentiam, tum etiam agendi modum et rationem prae ritu Graeco aestimant, his inquam suppositis quaeritur, an talis Schismaticus volens converti, ut non aliter nisi recipiatur ad ritum Latinum, secus mansurus in Schismate, an inquam talis possit recipi ad ritum Latinum, ad quem sequendum jam est convictus, aut vero in Schismate relinquendus?*, APF, SOCG, vol. 806, f. 141r.-v.

²⁷ *Comparent fideliter mentionatae Personae in praesentiam Patris Administratoris Fogarasiensis, suam sollicitantes copulationem, appromittentesque ambae Personae conversionem ad Fidem Catholicam; hoc intellecto, mentionatus Administrator illas Personas grato animo suscipiens, ad articulos Fidei necessarios erudiri curat; ambae Personae professionem Fidei publice deponant et factio consuetis promulgationibus copulantur.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 139r.

²⁸ Dumitran, Contribuții documentare, p. 253-254.

²⁹ *Ibidem*, p. 254.

Atitudinea fluctuantă dovedită de episcopul Bajtay pe întregul parcurs al desfășurării disputei în jurul posibilității uniților ardeleni de a îmbrățișa ritul latin, cumulată cu pozițiile foarte categorice exprimate de unii misionari, atestă faptul că îngrijorarea manifestată de ierarhia Bisericii Unite avea un fundament real. Toate aceste mărturii pot fi coroborate cu evoluția înregistrată în aceeași perioadă în sânul comunității armeno-catolice, care, la capătul unei jumătăți de secol în care se aflase sub jurisdicția episcopilor romano-catolici de la Alba Iulia, își însușise tot mai multe practici latine³⁰. Relatările redactate în cursul anului 1764 arătau cum, pe lângă adoptarea calendarului gregorian, sancționată deja de Sfântul Scaun, fuseseră introduse treptat o serie de inovații liturgice, care afectaseră ținerea posturilor și acordarea sacramentelor, în vreme ce ritul armean nu mai supraviețuia decât la nivelul rostirii serviciului divin. Potrivit parohului armean de Gherla, cele mai notabile transformări avuseseră loc în vremea episcopatului lui Sigismund Anton Sztoika de Szala³¹, în anul 1759, când armenii au început să utilizeze calendarul gregorian și când au primit permisiunea de a se conforma sărbătorilor și posturilor latine. Atracția exercitată de ritul latin era explicată prin dorința armenilor de a nu-i ofensa pe romano-catolicii în mijlocul cărora trăiau sau își desfășurau comerțul, precum și pentru a dovedi atașamentul real față de confesiunea catolică³².

Cazurile citate până aici indică prezența unui anume orizont de așteptare din partea ierarhiei latine din Transilvania în raport cu credințioșii aparținând riturilor orientale, care mergea până la integrarea deplină a acestora în Biserica Romană. Contribuia la această atitudine existența prejudecăților față de creștinătatea răsăriteană, mai înrădăcinate în acest spațiu de frontieră decât erau ele în centrul lumii catolice, de unde și frecvențele ignorări ale documentelor pontificale menite să apere individualitatea Bisericilor Unite. Că nu era vorba doar de simple cazuri accidentale, ci de un șablon de gândire specific, o dovedește de altfel răspunsul pe care episcopul Bajtay l-a adresat Congregației de Propaganda Fide la finalul investigației pe care a condus-o asupra transformărilor suferite de armeno-catolicii ardeleni, la 4 august 1764. El susținea cu acel prilej că, deși contravenea deciziilor Sfântului Scaun,

³⁰ O prezentare de ansamblu a acestei evoluții la Gregorio Petrowicz, *La Chiesa Armena in Polonia e nei paesi limitrofi. Parte terza, 1686-1954*, Roma, Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici, 1988, p. 166-178 și 195-200.

³¹ Sigismund Anton Sztoika de Szala, episcop romano-catolic al Transilvaniei, numit în funcție de împărăteasa Maria Tereza la 25 aprilie 1749 și confirmat de papă la 1 decembrie, același an; s-a retras din scaun la 4 iulie 1759; cfr. Ritzler, Sefrin, *Hierarchia Catholica*, vol. VI.

³² În urma solicitărilor adresate, Congregația de Propaganda Fide a primit în cursul anului 1764 o serie de informații în legătură cu realitățile confesionale care caracterizau comunitatea armeno-catolică, transmise de vicarul Episcopiei de Făgăraș, Athanasie Rednic, de arhidiaconul de Dumbrăveni, Michael Daniel, de parohul Gherlei, Lucas Verzas, precum și de episcopul Anton Bajtay, APF, SOCG, vol. 806, f. 122r.-125v., 128r.-v., 131r.

latinizarea ritului armean trebuia tolerată și chiar încurajată în mod tacit, ca mijloc pentru progresul confesiunii romano-catolice în Transilvania. În accepțiunea sa, constituțiile apostolice care protejau riturile orientale puteau fi valabile în regiunile unde coexistau doar credincioși romano-catolici și uniți. Transilvania era însă un spațiu particular, dominat de erezie și de schismă, în care dușmanii religiei catolice interpretau orice diferență rituală ca semn exterior al unor deosebiri de credință, astfel că respectarea întocmai a hotărârilor suveranilor pontifi în această materie aducea mai degrabă prejudicii Bisericii³³.

Trebuie totuși să observăm că, în ciuda opiniei astfel formulate, situația cultului armean și a celui greco-catolic nu poate fi redusă la un tipar comun de evoluție. Locuind într-un număr redus de așezări și fiind supusă autorității episcopului de la Alba Iulia după restaurarea diocesei latine a Transilvaniei, populația armeană a putut constitui cu mai multă ușurință obiectul propagandei religioase a misionarilor romano-catolici. În plus, așa cum observa chiar episcopul Anton Bajtay, ocupațiile comerciale ale acestora i-au adus frecvent în contact cu comunitățile catolice de rit latin, ceea ce a reprezentat o sursă de presiune permanentă în direcția convertirii. Dimpotrivă, în toate cazurile referitoare la români citate de rapoartele adresate episcopului latin, părăsirea ritului bizantin a survenit ca urmare a unor circumstanțe excepționale. Convertirile au fost favorizate fie de condiția de minoritari în mijlocul unei populații compact maghiare, de confesiune calvină ori catolică, după cum am văzut că se întâmpla în scaunele secuiești și în exemplul citat al militarilor care serveau în garnizoana din Cluj, fie de încheierea unor legături matrimoniale cu persoane aparținând religiei romano-catolice. Absența din unele zone a unei structurii parohiale bine organizate îi aducea de cele mai multe ori pe credincioșii români sub ascultarea unor parohi de altă confesiune, element care, conjugat cu fragilitatea comunității, deschidea calea către adoptarea religiei majorității. Putem însă aprecia că, în general, masa credincioșilor români uniți a rămas la adăpost de posibilele intenții prozelite ale ierarhiei latine, mai cu seamă din pricina imposibilității logistice de a asigura misionari care să predice în cele peste 1300 de parohii greco-catolice înregistrate de conscripția din anul 1767³⁴. Inițiativele, atâtea câte vor fi fost, au ținut mai degrabă de zelul fiecărui

---

³³ *Itaque existimo priores illas Sanctiones Apostolicas pro illis potissimum locis esse constitutas, in quibus Catholici Orientales tantum cum Latinis pariter Catholicis convivunt, in quibus scilicet externa hoc rituum varietas integra fidei unitate consistere potest. Iam vero in hac Provincia infinita haeresum et Sectarum colluvie plena id omnino esperare non possumus. [...] Proinde externa illa orientalium rituum a nostris diversitas, quo in aliis Provinciis magno est Catholicae Religioni ornamento, in hac ob multitudinem errorum eidem summum adjert detrimentum.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 122r.-v.

³⁴ Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florean-Adrian Laslo (ed.), «...virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...». *Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, Altip, 2009, p. 18.

misionar sau paroh în parte și mai puțin de un proiect bine definit la nivelul conducerii centrale a diocezei, unde discursul în favoarea latinizării nu a stimulat conturarea unor strategii care să vizeze satele românești.

Nici chiar Compania lui Isus, ordinul călugăresc cel mai activ în Principat și care deținea potențialul organizatoric de cel mai înalt nivel, nu a fost preocupată de sprijinirea unor misiuni rurale care să fie adresate românilor ardeleni. Interesul inițial, manifestat la sfârșitul veacului al XVII-lea față de situația confesională a Bisericii românești, materializat în atragerea acesteia în proiectul unirii ecleziastice cu Roma, nu s-a tradus ulterior într-o atenție specială față de credincioșii uniți. Puținul pe care îl cunoaștem despre activitatea teologilor numiți pe lângă vlădicii români nu lasă să se întrevadă o ardoare misionară aparte, în ciuda inflamărilor periodice ale elitei clericale greco-catolice, care, începând din timpul episcopului Klein, era pregătită oricând să acuze tentativele de latinizare conduse de iezuiți³⁵. Catalogoagele ordinului notează numai arareori și cu titlu excepțional cunoscători ai limbii române printre membrii rezidențelor din Transilvania³⁶, ceea ce limita drastic posibilitățile de adresare către o populație în majoritate rurală și analfabetă. La rândul lor, în capitolul rezervat misiunilor întreprinse în afara zidurilor orașelor, rapoartele anuale redactate în cadrul provinciei nu menționează decât accidental prezența în auditoriu a unor români, probabil în localitățile mixte, cum a fost cazul în 1729 la Cojocna³⁷. Instituite pentru prima dată în Transilvania cu doi ani înainte, misiunile populare iezuite au vizat cu precădere un public țintă format din credincioșii denominațiunilor protestante, limbile preconizate pentru a fi utilizate de predicatori fiind maghiara și germana³⁸. Semnificativ însă, asaltului asupra Bisericilor Reformei i s-a adăugat de la început o atenție constantă în direcția comunității armeno-catolice, după cum o dovedesc relatările de la sfârșitul deceniului al treilea³⁹.

Deși Biserica Română Unită fusese asumată de iezuiți ca o creație proprie⁴⁰, preocuparea pentru destinul acesteia a cunoscut un traseu sinuos,

³⁵ Zenovie Pâclișanu, „Din istoria bisericească a românilor ardeleni. «Teologul» vlădicilor uniți (1700-1773)”, în *AAR-SI*, seria a III-a, tom I (1923), p. 149-192; Vasile Bârbat, „L'institution de l'office du «théologien» dans l'Église Roumaine Unie”, în *OCP*, vol. XXIX (1963), p. 155-200; Idem, „Il teologo del vescovo e della Chiesa Romana Unita nel 1701-1731”, în *Societas Academica Dacoromana. Acta Historica*, tom VIII (1968), p. 213-245.

³⁶ Vezi listele publicate de László Lukács (ed.), *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, vol. V-XI, Roma, Institutum Historicum Societatis Iesu, 1990-1995, passim.

³⁷ Archivum Romanum Societatis Iesu, Vatican (în continuare ARSI), fond *Austria*, vol. 186, f. 29r.

³⁸ ARSI, *Austria*, vol. 184, f. 23v.; vol. 186, f. 28v.

³⁹ ARSI, *Austria*, vol. 184, f. 23v.-24r.; vol. 186, f. 29v.

⁴⁰ Vezi aprecierile encomiastice rezervate iezuiților Baranyi și Neurautter în lucrarea lui Andreas Freyberger, *Historica relatio unionis Walachicae cum Romana Ecclesia – Relatare istorică despre unirea*

fără un proiect urmărit pe termen lung și în care inițiativele personale au fost cele care au contat cel mai mult. Apariția la un interval scurt de timp a trei catehisme catolice în limba română, redactate, traduse sau doar îngrijite de teologii Paul Ladislau Baranyi și Francisc Szunyogh, precum și de alți membrii ai ordinului din Cluj⁴¹, nu a inspirat în deceniile următoare nici o continuare a unei astfel de politici editoriale. Abia perioada de sedisvacanță care a urmat morții episcopului Ioan Pataki și responsabilitatea de a administra eparhia, i-a adus pe iezuiți față în față cu realitățile unei confesiuni care le rămăsese în bună măsură străină. Numit de împărat director al Bisericii Unite în august 1728, Adam Fitter, care ocupa în același timp funcția de rector al Colegiului clujean, a convocat și prezidat sinodul general desfășurat la Cluj, în luna noiembrie⁴². Cazurile care i-au fost înfățișate cu acel prilej și canoanele disciplinare adoptate i-au indicat probabil distanța enormă care separa în continuare viața religioasă a parohiilor românești de idealul catolic. Astfel se explică de ce imediat după aceea, în cursul anului 1729, el s-a adresat în mai multe rânduri conducerii provinciale și centrale a ordinului, prezentând o serie de proiecte, pe care din păcate nu le cunoaștem decât indirect, din corespondența superiorilor săi. Ele vizau o mai bună integrare a românilor în sistemul educațional gestionat de Compania lui Isus, dar și selectarea unor misionari care să cunoască limba română, pentru a putea fi folosiți în predicarea învățăturilor creștine. Toate insistențele sale nu i-au adus însă decât declarații de bune intenții, care nu s-au materializat niciodată în împliniri concrete. La 12 martie 1729 Generalul ordinului găsea lăudabil interesul arătat de Fitter cu privire la necesitatea de a asigura școlarizarea unui număr mai mare de români⁴³. Câteva luni mai târziu, la 1 octombrie, rectorul Colegiului din Cluj era asigurat că tema aflării unor misionari versați în limba română a fost recomandată spre rezolvare provincialului Austriei⁴⁴. Cu aceeași dată, acesta din urmă primea într-adevăr de la superiorul Companiei o scrisoare în care era îndemnat să acorde cea mai mare atenție soluționării problemei de care depindea salvarea a numeroase suflete și îi era indicat chiar și numele unui posibil candidat pentru misiunea între români⁴⁵. În realitate, chestiunea a rămas în suspensie din cauza

---

Bisericii românești cu Biserica Romei, ed. îngrijită de Ioan Chindriș, [Cluj-Napoca], Clusium, [1996], passim. Impresia subzista și un deceniu mai târziu, când relatarea din 1713 se referea la acțiunile întreprinse după decesul episcopului Athanasie Anghel pentru salvarea „unio Valachorum curae nostrae commissa”, ARSI, *Austria*, vol. 170, p. 68.

⁴¹ Andrei Veress, *Bibliografia Română-Ungară*, vol. I, București, Cartea Românească, 1931, p. 149-150, 152-153, 156.

⁴² Bărbat, *Il teologo del vescovo*, p. 241-243.

⁴³ Copie de registru în ARSI, *Austria*, vol. 12-II, f. 324r.

⁴⁴ Copie de registru în ARSI, *Austria*, vol. 12-II, f. 337r.

⁴⁵ *Saluberimum foret omnino, si Missionarj Valachici idiomatis gnari in Transylvaniam destinaret, ad erudendum populu[m] illu[m], alias instructionis avidum, sed admodum ignorantem, ut et R[everentia]*

imposibilității de a găsi printre iezuiții austrieci și maghiari persoane care să stăpânească limba română. La 25 martie 1730 Generalul ordinului răspundea unei scrisori primite de la Paul Kolosvari, la rândul său participant la sinodul Bisericii Unite din 1728, înștiințându-l că va trebui să ia asupra sa și a camarazilor săi sarcina predicării în satele românești, până ce vor fi găsiți misionari cu adevărat capabili⁴⁶. În stadiul actual al cunoștințelor, nu putem aprecia în ce măsură selectarea și promovarea unui personaj precum Michael Salbeck, născut în Moldova și bun vorbitor al românei, a fost consecința unui plan atent urmărit la nivel provincial sau doar rodul întâmplării. În orice caz, numele său are parte în deceniul al cincilea de menționări singulare în documentele iezuite, ca unul ce obținuse o serie de succese misionare în comunitățile românești, fapt pentru care a și primit în noiembrie 1745 aprecierile Generalului ordinului⁴⁷. Activitatea desfășurată în acei ani, mai întâi în cadrul Colegiului din Cluj, iar ulterior ca superior al rezidenței din Odorhei, i-a adus în cele din urmă numirea ca teolog al episcopului Petru Pavel Aaron, funcție pe care a ocupat-o între 1752-1758⁴⁸.

Cadrul schițat până aici a avut menirea de a indica dificultățile majore cu care s-au confruntat misionarii activi în Transilvania atunci când și-au propus ca obiectiv convertirea comunităților românești. Dincolo de lumea rurală, exista totuși o categorie de români asupra căreia influența propagandei religioase romano-catolice se putea exercita mult mai direct și cu mai mult succes. Spre deosebire de relativa izolare în care decurgea viața satelor, elita românească a veacului al XVIII-lea s-a caracterizat printr-un dinamism la care era obligată de noile criterii ale ascensiunii sociale, impuse de stăpânirea Habsburgilor, care punea accentul pe competențele personale⁴⁹. Dobândirea unei educații cât mai înalte devenea de aceea primordială pentru accederea în oficiile publice. Or, cel puțin până la deschiderea școlilor de la Blaj, după mijlocul secolului, singurele alternative aflate la îndemână erau reprezentate de gimnaziile catolice și, în mai mică măsură, de cele protestante. Nu întâmplător printre elevii Colegiului iezuit din Cluj se întâlnesc atâtea nume românești, reprezentând adesea generații succesive ale aceleiași familii, care, după

V[est]ra in datis inde literis scripserat, fructum certe facerent n[on] minore[m] j[us], qui in conversione gentilium occupant[ur]. Quare R[everentia] V[est]ra, quam maxime possum, com[m]endatu[m] esse cupio, ut opus hoc tot animarum saluti adeo necessariam omni conatu promovendum complectat[ur], copie de registru în ARSI, *Austria*, vol. 12-II, f. 336v.-337r.

⁴⁶ Copie de registru în ARSI, *Austria*, vol. 12-II, f. 346v.-347r.

⁴⁷ Activitatea sa era lăudată în două scrisori expediate din Roma la 20 și 27 noiembrie 1745, prima adresată provincialului Austriei, cea de a doua lui Salbeck însuși; copii de registru în ARSI, *Austria*, vol. 13, f. 337v., respectiv f. 338r.

⁴⁸ Bunea, *Episcopii Aron și Novacovici*, p. 378-379.

⁴⁹ Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, ed. a II-a, [Cluj-Napoca], Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 109.

finalizarea studiilor, s-au îndreptat către alegerea unor cariere mai întâi eclesiastice, apoi tot mai des către posturile din administrație și armată⁵⁰. Pedagogia iezuită nu se rezuma însă la simpla transmitere către elevi a unor cunoștințe, ci definea ca obiectiv suprem formarea unui catolic desăvârșit, în acord cu idealul tridentin. Românii care urmau școlile catolice din Transilvania nu se puteau sustrage sistemului gândit pentru a inocula tinerilor studenți practicile devoționale latine, în care un loc important revenea instruirii catehetice, participării zilnice la mesă sau confesării frecvente a păcatelor⁵¹. Considerăm de aceea că nu poate fi trecută cu vederea influența pe care expunerea îndelungată la spiritualitatea ignațiană, în chiar anii cei mai importanți pentru formarea individului, a putut-o avea pentru alegerile profesionale ulterioare făcute de unii dintre alumnii școlilor medii și superioare iezuite. Într-o perioadă în care ascensiunea socială depindea încă în mod semnificativ de apartenența la religia suveranului, ca formă de probare a fidelității față de Coroană, catolicizarea a rămas un mijloc folosit pentru a obține promovarea în ierarhia administrației provinciale sau centrale. Cazurile frecvent citate ale unor Petru Dobra sau David Mariaffi de Maxa, primul ajuns director fiscal al Transilvaniei, iar cel de al doilea comite suprem al Clujului, nu reprezintă din această perspectivă decât vârful unui fenomen ale cărui sensuri au început doar recent să fie deslușite⁵². Micii nobili și funcționarii mărunți care slujeau în administrația Principatului au fost supuși unei presiuni constante de a îmbrățișa confesiunea catolică, inclusiv la nivelul manifestărilor exterioare ale ritului liturgic. Statutul lor, ca greco-catolici, a rămas mult timp unul nesigur, cel puțin până la adoptarea articolului de lege VI în cadrul Dietei din anul 1744, când a fost definitiv stabilită adnumerarea nobilimii românești la națiunea privilegiată pe teritoriul căreia locuia⁵³.

Îmbrățișarea confesiunii catolice în varianta ei latină, făcută din convingere sau doar din conformism religios, slujea în cele mai multe dintre cazuri unor ambiții personale, prin care convertitul urmărea integrarea totală în structurile elitei transilvănene. Atracția exercitată asupra nobilimii românești de competență de modelul acesta de promovare socială, prezenta însă din punctul de vedere al ierarhiei Bisericii Unite două neajunsuri majore, care explică dimensiunea intervenției episcopului Aaron din anul 1763. La un prim nivel,

---

⁵⁰ Idem, „Românii și școlile catolice în Clujul veacului al XVIII-lea”, în Avram Andea (coord.), *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 207-208.

⁵¹ John W. O'Malley, *The First Jesuits*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1993, p. 200-208; Vasile Rus, *Operarii în vinea Domini: Misionarii iezuiți în Transilvania, Banat și Partium (1579-1715)*, vol. I, [Cluj-Napoca], Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 178-179, 181.

⁵² Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 109-113.

⁵³ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 204-205.

aceasta ducea la o pierdere constantă din corpul și așa subțire al elitei laice greco-catolice, care se vedea secătuită de elementele cele mai valoroase. Or, în strategia arhierilor de la Blaj, nobilimii îi revenea rolul crucial de a susține dezvoltarea eparhiei și de a contribui prin exemplul personal la acțiunea de recâștigare a sufletelor, pusă în operă după episoadele Visarion Sarai și Sofronie din Cioara. În memoriile sale politice din deceniile patru-cinci ale veacului, episcopul Inocențiu Klein își baza argumentația în favoarea recunoașterii ca națiune a românilor ardeleni și pe ponderea semnificativă în cadrul nobilimii Principatului. Cele 700 de familii nobile pe care le aproxima în răspunsurile adresate comisiei aulice de anchetă în anul 1742, trebuiau să convingă autoritățile imperiale de injustețea acuzelor privind starea de iobăgie în care se găseau românii ardeleni, care i-ar fi făcut incapabili de a fi promovați în mod nediscriminatoriu în administrația publică⁵⁴. Jumătate de secol mai târziu, Samuil Micu dădea glas unei îngrijorări pe care o putem presupune, fără mari rezerve, ca fiind comună și generației precedente. Preocupat de destinul neamului său, el observa cu amărăciune cum trecerile la ritul latin afectau cu precădere vârful elitei românești, care în acest fel erau pierdute pentru cauza națională⁵⁵. Fenomenul, în datele sale esențiale, nu era nou, ci avea o îndelungată istorie în spate, încă din perioada medievală, dar lectura prin prisma ideologiei naționale îi dădea dintr-o dată o cu totul altă încărcătură.

Problema schimbării ritului avea în același timp însemnătatea sa la nivel simbolic, nu mai puțin gravă într-o cultură care continua să fie dominată de o codificare atentă a gesturilor. Convertirile loveau în autoritatea episcopului unit și în ideea întrupată de acesta, a existenței unor deosebiri suficient de importante între cele două rituri ale confesiunii catolice din Ardeal, pentru a justifica funcționarea pe același teritoriu a două dioceze distincte. Să notăm că în deceniul al șaptelea al veacului al XVIII-lea, situația Episcopiei de Făgăraș era singulară la nivelul Imperiului Habsburgilor. Bula pontificală din 1721 îi recunoscuse calitatea de Biserică particulară, în vreme ce restul ierarhiilor unite aflate pe teritoriul fostului Regat al Ungariei erau încă sufragane scaunelor

⁵⁴ Augustin Bunea, *Din Istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaj, Tipografia Seminarului Archidieceșan Gr[eco]-Cat[olic], 1900, p. 76-79.

⁵⁵ *Transeunt autem continuo ad Latinum Ritum, sed transeunt doctiores et quidem ita, ut simul totaliter suam nationem abnegent, et pernegent se esse Valachos, secus vix et cum magna difficultate valdeque raro, ad aliquod officium promoventur, quamvis de jure, et secundum privilegia hujus nationis nulla differentia nationis, aut religionis esse deberet; ita honores mutant mores, et ritus religione sanguinem in aquam vertit. [...] Caeterum non sunt culpandi Valachi, quod ad ritum Latinum transeant, sed maxime ideo quod cum ritu, sanguinem et nationem putent mutari et deinceps odio habeant suos progenitores, cognatos et nationem, hi sunt culpandi, non veri ii, qui ita ferentibus circumstantiis, ad Latinum Ritum transeunt, quamquam nec ipsi bene faciant, hoc enim eorum factum legibus ecclesiasticis adversatur. Haec causa est, quod Valachi non proficiant, quodque tam lente properent in sua cultura.*, Samuil Micu, *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, ed. îngrijită de August Treboniu Laurian, în *Foaia pentru minte, animă și literatură*, anul XXV (1862), nr. 11, p. 85.

episcopale latine, cu titlul de vicariate apostolice⁵⁶. Chiar dacă acceptată, egalitatea de statut juridic rămânea expresia unei situații nenaturale în ochii ierarhiei romano-catolice, pentru care preeminența ritului latin constituia o realitate de necontestat, ce legitima încercările de atragere a românilor către propria Biserică.

În acest context, nu este deloc lipsit de semnificație faptul că protestul înaintat de episcopul Aaron la 15 martie 1763 papei Clement XIII, nu a survenit ca urmare a unor incidente precum cel înregistrat în Cojocna cu ani în urmă, tot așa cum el pare să fi ignorat la acea dată detaliile referitoare la situația credincioșilor români din scaunele secuiești sau din alte zone ale Ardealului. Trebuie de altfel remarcat că, în măsura în care aflase despre alte cazuri de convertiri petrecute ca urmare a acțiunilor desfășurate de parohii romano-catolice, ierarhul unit nu s-a raportat la acestea decât în corespondența pe care a purtat-o cu omologul său de la Alba Iulia⁵⁷. Ceea ce acuza Petru Pavel Aaron în termeni expliți în fața pontifului roman era doar prozelitismul misionarilor latini față de nobili de confesiune unită.

Anexată amintitului memoriu, arhiereul transmitea la Roma traducerea unei scrisori, care îi justifica demersul și care explica iritarea sa. Datată 18 februarie 1763, aceasta îi fusese expediată de Ioan Dragoș de Turmaș, un mic nobil din comitatul Hunedoara, magistru al poștei din Alba Iulia și un apropiat al mediului ecleziastic de la Blaj încă de pe timpul episcopului Klein⁵⁸. Cu durere paternă, amplificată de latina barocă a traducerii, acesta îi prezenta episcopului etapele prin care unica sa fiică fusese convinsă să îmbrățișeze ritul latin. Măritată anterior cu un nobil romano-catolic – detaliu oferit de episcopul Aaron în memoriul său – după moartea acestuia ar fi fost asaltată de predicile unui călugăr trinitarian, care obținuse convertirea tinerei văduve la ritul latin în numai două săptămâni. Protestele repetate ale lui Ioan Dragoș de Turmaș nu au avut nici un efect, iar părăsirea credinței strămoșești a fost resimțită de bătrânul părinte ca o trădare, care adusesse atingere nu doar sentimentelor sale,

---

⁵⁶ Eparhiile de Mukačiv, Oradea și Križevci au fost întemeiate în anii 1771, respectiv 1776-1777, ca urmare a solicitărilor împărătesei Maria Tereza adresate Sfântului Scaun, la capătul unor negocieri adesea tensionate, datorate rezistenței opuse de prelații latini, cfr. Basilius Pekar, *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (an. 1771)*, Roma, 1956, p. 93-115; Umberto dell'Orto, *La nunziatura a Vienna di Giuseppe Garampì: 1776-1785*, Città del Vaticano, Archivio Vaticano, 1995, p. 80-87.

⁵⁷ Vezi scrisoarea adresată episcopului Bajtay la 23 septembrie 1763, în Dumitran, *Contribuții documentare*, p. 250-251.

⁵⁸ Vezi corespondența sa cu ierarhul aflat în exil la Roma, la Zenovie Păclișanu (ed.), *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Klein (1746-1768)*, București, Cultura Națională, 1924, p. 60-61, 74-75, 87, 94, 108.

ci și onoarei familiei⁵⁹. Suferința era intensificată de faptul că, potrivit propriei sale estimări, deloc modeste, fusese în ultimele două decenii printre cei care lucraseră cel mai mult pentru conservarea unirii religioase în Transilvania⁶⁰. Cuvintele prin care alegea să se refere la credința unită devin de aceea revelatoare pentru ceea ce putea să însemne asumarea identității confesionale greco-catolice după mijlocul secolului al XVIII-lea. Trăsăturile fundamentale ale acesteia stăteau în caracterul ei cu adevărat mântuitor, afirmat distinct în două rânduri, și în apartenența indiscutabilă la religia catolică, de care o delimita numai ritul bizantin. Acesta din urmă, care primea, cum am văzut, atributul de strămoșesc, era cel care dădea consistență Bisericii Unite, dar bătrânul magistrul al poștei era suficient de învățat pentru a ști că diferențele rituale nu constituiau un impediment al unității în credință. De aceea, în narațiunea asupra modului în care fika sa fusese convinsă să își schimbe ritul, Ioan Dragoș de Turmaș simțea nevoia să observe că misionarul trinitarian se comportase ca și cum ar fi avut de a face cu o calvină, așadar cu o persoană definită ca eretică, și nu cu cineva cu care împărtășea aceeași religie. De altfel, toate referirile la romano-catolici erau însoțite de atributul fraternității care ar fi trebuit să existe în relațiile dintre cele două culte, dedusă desigur din credința comună. Modelul acesta nu funcționa însă în ambele direcții, după cum îl avertiza în finalul scrisorii pe episcopul său, pe un ton când deznădăjduit, când muștrător. Faptul că misionarii latini păreau să ignore realitățile Bisericii românești și să nege posibilitatea de mântuire a credincioșilor greco-catolici, ar fi făcut inutile eforturile de salvare a unirii religioase depuse de Aaron însuși. Atrăși în variate moduri către ceremoniile desfășurate în bisericile romano-catolice, credincioșii uniți erau îndepărtați pas cu pas de fidelitatea față de ritul bizantin, care risca să le devină străin și să fie în cele din urmă părăsit. Ioan Dragoș de Turmaș își încheia pledoaria îndemnându-l pe ierarhul de la Blaj să se adreseze Sfântului

---

⁵⁹ *nunc in senectute mea, in diebus meis penultimis, in imbecillitate mea hoc tanto, tamque turbato tempore laeserunt canos meos in corde, in anima, in honore. Nam ante duas abhinc hebdomadas Frater quidam ex illis Albis indesinenter circuibat quaerens Filiolam meam jam domi meae, jam in Templo ipsorum multis inutilibus verbis eam concludens, ita, ut si haeretica Calviniana fuisset, etiam non oportuisset Religiosum tamdiu eam adeo infestari, quod ego percipiens, neque ipse per debilitatem meam locomoveri valens, reclamavi, protestatusque continuo sum per unum e famulis meis me tantum scandalum tanto tempore meditari boni Fratres properarent, quod et Unitis et non Unitis novum fieret dissidentiae, seu dissidij exemplum, sed illi me subsanarunt, nibilique praemonita, protestationesque meas fecerunt, sed fecerunt filiam meam Ritum mutare aviticum et transire ad Latinum, invidiosa forte acti, quod ad ipsam sui Ritus Spirituales identidem accederent Uniti.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 133r.-v.

⁶⁰ *quod Ipsa Illustritas Tua noverit, caeterique Ritus nostri Uniti testificari poterunt, quomodo ego a 17 plus annis et verbo et exemplo, quam qui maxime cupiverim omnibus esse aedificationi ac emolumento, ut vere dicere possim, plus praestiti quam 200 aut 300 Canc[e]llistae, qui pro Unione tantopere hoc tempore laborarunt, immo vero unu[m] exemplum meum plus effecit, atque duorum vel trium etiam Theologorum.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 133r.

Scaun pentru a obține încetarea hăitirii la care erau supuși românii uniți de către călugării și parohii de rit latin⁶¹.

Întregul episod trebuie să fi stârnit o emoție puternică în comunitatea grupată în jurul centrului episcopal, din moment ce Samuil Micu își amintea perfect detaliile sale la câteva decenii distanță⁶². Chiar dacă experiența nobilului hunedorean nu poate fi generalizată, ea constituie, în orice caz, un indiciu pentru gradul la care ajunsese în acel moment asimilarea discursului identitar promovat de la Blaj după 1744, cel puțin la nivelul unei părți a elitei laice românești ardelen. Sunt vizibile aici efectele încă timide ale confesionalizării realizate prin intermediul tiparului, a școlii ori a vizitațiilor canonice repetate în cursul episcopatului său de Petru Pavel Aaron și de călugării din mănăstirea Sfintei Treimi. Distincția netă pe care Ioan Dragoș de Turmaș era capabil să o introducă între apartenența reală la Biserica universală a Romei și practicarea unui rit particular în cadrul acesteia, descindea fără îndoială din argumentația dezvoltată în lucrările catehetice redactate în acei ani și care își găsisse formularea cea mai coerentă în *Dogmatica învățătură* a episcopului Aaron din 1760⁶³.

Pe de altă parte, este evident că ipostaza descrisă anterior ieșea din tiparele obișnuite în care am încercat să încadrăm condițiile care favorizau convertirea credincioșilor greco-catolici la ritul latin. El însuși mic nobil român de confesiune unită, Ioan Dragoș de Turmaș reușise să avanseze pe scara ierarhică până la poziția, ce-i drept, secundară, de magistru al poștei, pe care a

---

⁶¹ O, Pater maxime, Pastor optime, quam malo sic aedificabis Sanctam Dei Ecclesiam! Circumspectio Tua, cura, labores, vigiliae diurnae ac nocturnae frustra fiunt, si Fratres nostri nos non permittunt, neque cognoscunt, quod nos quoque salvari possimus in Ritu nostro Graeco Unito, sincere fateor Ill[us]t[ri]t[ati] Tuae, nisi de his ad Sacram Sedem Apostolicam scribere dignabitur, ut impediatur et ejusmodi fraternae venationes cessent, in vanum laborat Tua Ill[us]t[ri]tas, nam non sibi, sed aliis laborat, neque taliter Ecclesia Graeco Unita aedificatur, namque Fratres isti, si vel servum, vel ancillam Ritus nostri sibi conducunt, aut mensa sua quem piam forte excipiunt, hunc unus alterum incitat ac stimulat, quomodo discumbentis hospitis, aut Rectores Ecclesiasticos, aut Caerimonias, aut Jejunia, aut caetera Ritualia carpant ac vellicent, neque hoc alio fine facere visuntur, quam ut nostrum Ritum nobis reddant odiosum et ad suum faciliorem pertrabant., APF, SOCG, vol. 806, f. 133v.

⁶² „Mai înainte cu puțintel de aceasta vreme era la Belgrad un poștemeașter unit, Dragoș de Torma, carele avea numai o fată și aceasta s-au făcut papistășiță. Tată-său greu s-au plâns la vlădica Aaron pentru treacerea ei la legea papistășească. Vlădica Aaron toată plânsoarea lui o au trimis la Roma, la Papa Venedict XIV (!), carele înfruntă pe popii papistășești pentru ce au primit pe aceia la legea latinească și tare le poruncește ca mai mult pre nici un unit să nu-l primească la legea latinească și opreaște ca nici unul din cei de legea grecească să nu treacă la legea cea latinească, carea poruncă și rânduială a Papei și la episcopul latinesc au venit și o au vestit prin tot Ardealul.”, Samuil Micu, *Istoria Românilor*, ed. îngrijită de Ioan Chindriș, vol. II, București, Viitorul Românesc, 1995, p. 340.

⁶³ Petru Pavel Aaron, *Păstoriceasca poslanie sau dogmatica învățătură a Beseării Răsăritului*, ed. îngrijită de Meda-Diana Hotea, în vol. *Floarea adevărului pentru dragostea de obște. Păstoriceasca poslanie sau dogmatica învățătură a Beseării Răsăritului*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004, p. 204.

deținut-o vreme de aproape două decenii, fără să facă compromisul adoptării ritului latin. Tentațiile nu lipsiseră de altfel nici un moment, după cum amintea cu dezgust încă din debutul scrisorii sale⁶⁴, dar el știuse să le respingă și reușise în același timp să-și păstreze poziția în societate. Își măritase, este drept, unica fată cu un nobil romano-catolic, dar nici chiar căsătoria nu produsese în cazul acesteia obligația de a se converti. Abia la moartea soțului, probabil în condițiile fragilității emoționale și a dorinței de a-i aduce un omagiu celui decedat, ea consimțise să facă acest gest, la insistențele repetate ale unui călugăr din ordinul trinitarienilor, care își aveau reședința chiar în Alba Iulia.

Cu tot caracterul excepțional al întâmplării, episcopul Aaron s-a servit însă de prilej pentru a generaliza și a se referi în context la o problemă care îl preocupa în mod evident, anume politica prozelită dusă de misionarii din Transilvania. Presiunile la care fusese supusă tânăra văduvă erau, din punctul său de vedere, identice în cazul tuturor nobililor români, chiar dacă motivațiile acestora de părăsire a credinței Bisericii Unite difereau. De aceea, îndepărtându-se de cazul care îi servise ca mobil, ierarhul greco-catolic identifica unica rațiune a convertirilor la ritul latin în slăbiciunile ființei umane. Nobilii români se lăsau tentați în primul rând de perspectiva onorurilor și a funcțiilor la care se putea mai ușor accede ca membru al confesiunii romano-catolice, dar și de disciplina nu tot atât de strictă în privința interdicțiilor alimentare din perioada postului⁶⁵. Acesta era de altfel, probabil, singurul punct în care viziunea lui Petru Pavel Aaron se întâlnea cu cea a episcopului Anton Bajtay, care recunoștea, la rândul său, că exista o atracție certă reprezentată de ritul latin asupra elitei laice românești. Cauzele erau de găsit în statutul inferior pe care îl aveau românii în raport cu Stările constituționale ale Principatului, ceea ce făcea ca aceia dintre ei care dobândeau o poziție socială mai înaltă, prin avere sau prin educație, să caute să se integreze națiunii nobiliare maghiare, inclusiv prin ștergerea diferențelor religioase⁶⁶.

Deși a fost blocată la nivelul Congregației de Propaganda Fide, din pricina dificultății cardinalilor romani de a ajunge la un acord asupra interpretării care trebuia dată dispozițiilor pontificale privitoare la raporturile cu creștinătatea orientală, intervenția episcopului Aaron de protejare a elitei laice

⁶⁴ *qualiter ego, quod ab annis 24 evadere satagebam, tandem per Fratres nostros haud potui, dum jam me ipsum, jam natam meam unicam sibi venari omni via conati sunt, ac si nos in eadem vera salvifica fide non essemus*, APF, SOCG, vol. 806, f. 133r.

⁶⁵ *Et hoc quidem, ut vulgo spargitur, motivis plane humanis, honoris videlicet majoris, aut Officiorum titulis, vel certe laxitatis gratia, quod ibi pauciora, eaque lacticius, immo et carnibus facilis transigere poterunt Jejunia.*, APF, SOCG, vol. 806, f. 132v.

⁶⁶ *quod quum natio haec Valachica minore caeteris in honore et existimatione habeatur evenit interdum ut qui ex illa sive fortunarum, sive studiorum ope ad altiora eluctantur quum genti, tum ritibus patrum suorum nuncium remittant Nationique Hungaricae aggregentur.*, Dumitran, Contribuții documentare, p. 248-249.

unite față de prozelitismul latin a produs efecte în mod indirect, în capitala imperială. Imediat după constituirea regimentului II grăniceresc⁶⁷, în cursul anului 1765, la inițiativa comandantului general din Transilvania, Cancelaria Aulică de Război a înaintat Consiliului de Stat propunerea numirii unor misionari din rândul piariștilor, care să se ocupe de educația și convertirea militarilor români din districtul Rodnei⁶⁸. Solicitarea a provocat dezbateri aprinse între consilierii imperiali, fiind nevoie de două întruniri succesive până la adoptarea unei decizii care să îi poată fi prezentată spre aprobare Mariei Tereza. În referatul său, Anton Maria Stupan observa că proiectul nu putea fi realizat, întrucât episcopului Transilvaniei îi fusese comunicată o bulă papală, prin care îi era interzisă orice acțiune de convertire la ritul latin a credincioșilor aparținând Bisericii Unite⁶⁹. Deși inexactă, referința sa arată că disputa recentă dintre cele două ierarhii catolice existente în Transilvania era cunoscută la Viena, iar corespondența purtată pe această temă cu dicasteria romană, în ciuda ezitării finale, a putut fi interpretată în sensul restrictiv dorit de episcopul român. De cealaltă parte, consilierul de stat Borić atrăgea atenția asupra faptului că reglementarea introdusă de Sfântul Scaun nu era valabilă în teritoriul imperial, câtă vreme nu primise aprobarea de publicare din partea împărătesei. Plasându-se pe o poziție conservatoare, el considera că binele general al statului nu putea fi atins decât în momentul în care toți supușii ar fi împărțășit religia suveranului. Interdicția papală era de aceea contrară intereselor monarhiei, fiind necesară întreprinderea unor acțiuni diplomatice la Roma, pentru a se obține abrogarea acesteia. Dat fiind numărul mare al românilor din Transilvania și pericolul ca ei să fie atrași în sfera de influență a Ortodoxiei ruse, devenea cu atât mai necesară convertirea lor la ritul latin printr-o acțiune misionară atent pregătită, care să înglobeze instrucția și promisiunile de avansare în ierarhia militară. Opinia sa a fost sprijinită de votul exprimat de miniștrii Blümegen și Daun⁷⁰. Între cele două opțiuni, contele Haugwitz a adoptat o poziție de echilibru, considerând că prezumtiva bulă papală nu interzicea explicit trecerile de la ritul grec la cel latin, ci doar declara deplina egalitate între confesiunile catolice, care nu se diferențiau decât în privința ceremoniilor. El afirma că intenția Scaunului Apostolic de a impune respectarea ritului Bisericii Unite nu trebuia încălcată și refuza în același timp să se pronunțe asupra pericolului apropierei românilor de Rusia⁷¹. Lipsa consensului a determinat amânarea

---

⁶⁷ Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania: 1764-1851*, [București], Editura Militară, 1973, p. 34-48.

⁶⁸ Helmut Klima, „Die Union der Siebenbürger Rumänen und der Wiener Staatsrat im thesesianischen Zeitalter”, în *Südost-Forschungen*, anul VI, nr. 1 (iunie 1941), p. 251.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 251.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 251-252.

⁷¹ *Ibidem*, p. 252.

dezbaterei pentru o nouă ședință, când voturile celor doi consilieri de stat au rămas neschimbate. De această dată s-a conturat însă o majoritate, miniștrii Haugwitz și Blümegen raliindu-se poziției susținute de Stupan și propunând spre adoptare textul unei rezoluții care cuprindea afirmarea clară a interdicției de schimbare a ritului. Decurgea de aici respingerea propunerii de introducere a misionarilor piariști în districtul grăniceresc năsăudean și numirea în locul acestora a unor învățători laici de confesiune greco-catolică. Pregătirea lor trebuia asigurată la Viena și, în același timp, nunțiul apostolic trebuia îndemnat să obțină un loc suplimentar în Colegiul Grec din Roma pentru un alumn unit ardelean. În ciuda rezervelor exprimate de Borié, restul consilierilor au sprijinit proiectul rezoluției, care a fost aprobată la 18 aprilie 1765. Ca urmare, autoritățile militare din Transilvania au primit ordinul de a veghea ca românii ortodocși să fie convertiți la unirea religioasă, iar nu la varianta romană a religiei catolice⁷².

Legiferarea de către Consiliul de Stat a opririi trecerilor de la ritul grec la ritul latin explică de ce, odată cu instalarea ca episcop a lui Athanasie Rednic, acesta nu a continuat demersurile predecesorului său pe lângă Congregațiile romane. Faptul a avut, fără îndoială, însemnătatea sa, întrucât blocarea plănuitelor acțiuni prozelite îndreptate asupra românilor înrolați în regimentele grănicerești, a permis constituirea unui corp ofițeresc care și-a demonstrat angajamentul de partea cauzei naționale cu prilejul mișcării *Supplex*-ului din anii 1791-1792⁷³. Totuși, interdicția pronunțată de administrația imperială nu rezolva decât parțial problema convertirilor, câtă vreme lăsa neatinsă cauza principală pentru care românii uniți alegeau să treacă la romano-catolicism. Aplicarea nediscriminatorie a articolelor de lege din anul 1744 pare să fi întâmpinat în practică obstacole semnificative, sugerate de repetarea la intervale scurte de timp a rescriptelor prin care împărăteasa Maria Tereza cerea Guvernului ardelean primirea în funcțiile publice a nobililor de confesiune unită. Abia promulgarea decretului imperial din 24 iulie 1767, prin care erau complet înlăturate restricțiile impuse promovării românilor greco-catolici, a deschis calea pătrunderii accelerate a acestora în administrația provincială și centrală⁷⁴. Cu toate acestea, motivația socială a mai continuat pentru o vreme să funcționeze în defavoarea fidelității față de ritul bizantin, după cum o demonstrează memoriul episcopului Grigore Maior din mai 1778 sau cel adresat Cancelariei Aulice de Ioan Bob în 1783, care reluau cu îngrijorare

---

⁷² *Ibidem*, p. 253.

⁷³ Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 267-268.

⁷⁴ Zoltán I. Tóth, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean: 1697-1792*, București, Pythagora, 2001, p. 298; Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 114-121.

aceleași teme ce făcuseră parte din panoplia argumentativă a predecesorilor lor⁷⁵.

Deceniile de după mijlocul secolului al XVIII-lea marchează însă debutul unei transformări de substanță în relația elitei laice cu propria Biserică. Dacă despre Inocențiu Klein s-a afirmat în istoriografie că a purtat de unul singur lupta pentru confirmarea privilegiilor garantate Bisericii și națiunii prin Diplomele leopoldine⁷⁶, situația apare schimbată la sfârșitul episcopatului lui Petru Pavel Aaron. Demersul său de obținere a unui decret pontifical prin care să fie blocate convertirile de la ritul grec la romano-catolicism servea în primul rând, așa cum am încercat să arătăm, protejării elitei laice unite în fața prozelitismului misionarilor latini. Deși pe toată durata desfășurării disputei instituția ecleziastică și-a păstrat rolul central, deplasarea de accent este probată de amănuntul, extrem de semnificativ, că inițiativa acțiunii din primăvara anului 1763 i-a fost sugerată arhierului de la Blaj tocmai de unul dintre nobilii români care făcuse carieră în administrația provincială. Deși singulară la nivelul înregistrărilor cunoscute până în prezent și tocmai de aceea riscant de a fi generalizată, considerăm că figura lui Ioan Dragoș de Turmaș poate fi socotită ca exemplară pentru generația de laici uniți care au trecut prin experiența tensiunilor confesionale de la mijlocul veacului. Atunci când au fost puși în fața unei opțiuni, cei mai mulți membri ai elitei românești ardeleni au ales varianta rămânerii în cadrul Bisericii Unite. Motivațiilor sociale evidente le trebuie însă adăugată justificarea intimă religioasă, atât de bine reliefată în cuvintele prin care magistrul poștei din Alba Iulia își definea credința. Ele arată că discursul promovat de la Blaj după 1744 putuse să construiască, în ceva mai mult de un deceniu, o anume conștiință a identității confesionale unite, care însuma calitatea de membru al Bisericii Catolice și fidelitatea față de expresia rituală aparte constituită de ritul bizantin. Pentru acest tip de personaje, pentru care Ioan Dragoș de Turmaș apare, e drept, ca un exponent cu totul remarcabil, promovarea socială trebuia făcută compatibilă cu apartenența la confesiunea greco-catolică, în vreme ce latinizarea a încetat treptat să mai fie o opțiune, pe măsura intensificării sentimentului național.

Preocupați de edificarea unei birocrății centralizate eficiente și de nivelarea discrepanțelor între provinciile care compuneau Imperiul, oamenii de stat austrieci au încurajat după 1760 afirmarea categoriilor subordonate, în paralel cu încercările de restrângere a privilegiilor deținute de Stările constituționale. Dată fiind poziția lor politică, socială, economică și culturală în Transilvania, românii au constituit de la început o țintă majoră a reformismului terezian și iosefin, fiind în mod indirect beneficiarii politicilor promovate de la

---

⁷⁵ Tóth, *Primul secol*, p. 298-299, 337.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 141; Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, partea I (1697-1751), în *Perspective*, anul XVII, nr. 65-68 (iulie 1994-iunie 1995), p. 338.

Viena⁷⁷. Convergența de interese dintre obiectivele urmărite de Curtea imperială și solicitările adresate dinspre Biserica Greco-Catolică, explică succesul înregistrat în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea de elita laică unită, care a reușit să se impună în număr semnificativ în oficiile publice. Evoluția aceasta trebuie însă interpretată în mod necesar și prin prisma presiunilor venite de jos în sus, din rândurile acelei nobilimi românești de competență, tot mai vehementă în a-și susține drepturile dobândite în calitate de catolici de rit grec.

---

⁷⁷ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, Dacia, 1994, p. 199-258.